

Зима І. Я., к.мед.н. (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено процес становлення централізації та державного управління в сфері охорони здоров'я, які стали основою сучасної медичної сфери в країнах Європи та в країнах, які розвивали свої соціально-економічні системи на європейських цінностях. Проведено огляд централізованих систем охорони здоров'я від первісного часу до середньовіччя. Визначено як основу європейської системи охорони здоров'я організацію медицини в прадавніх країнах Месопотамії, Єгипті, Греції, Римі та Китаї.

Ключові слова: дослідження, становлення, система, охорони, здоров'я, прадавні країни, європейські, цінності.

Постановка проблеми. Необхідність комплексної оцінки стратегічних орієнтирів реформування системи охорони здоров'я і порівняння еволюції процесу розвитку системи охорони здоров'я з ретроспективою становлення державного управління системою охорони здоров'я в еволюційному аспекті є вагомим чинником наукового осмислення цієї теми. Такі дослідження дуже важливі для забезпечення об'єктивності оцінки пропонованих механізмів державного управління медициною. Прийнятий в цій частині роботи науковий метод еволюційного аналізу дозволить встановити якість реформ, які пропонуються сьогодні системі державного управління охороною здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою дослідження цих питань нами було опрацьовано значний масив історичної літератури та літератури з історії медицини авторів, які у різні роки проводили свої дослідження, серед них: Сорокіна Т.С. [1], Пригова Н.М. [2], Чехаков В.И. [3], Саидов Н.С. [4], Янь Ює [5], Лазаренко В.Г. [7]. та ін. Сучасний етап становлення системи державного управління було розкрито в монографіях таких відомих фахівців з цих питань як Баєва О.В. [11; 12], Білинська М.М. [12], Грігус І.М. [9], Жаліло Л.І. [12], Солоненко І.М. [12], Солоненко Н.Д. [10]. В працях цих дослідників докладно розкрито процес становлення окремих елементів системи державного управління охороною здоров'я.

Мета статті. Разом з тим, вітчизняні науковці практично не досліджували еволюційні аспекти формування механізмів державного управління в ыстоичному аспекті. Аналіз цих процесів в цьому контексті і є метою даної роботи. Конкретною метою даного дослідження є виявлення перших ознак, елементів, складових процесу централізації медицини, державного регулювання процесом лікування, інституалізації управління медициною як соціального явища і наведення конкретних прикладів управління державою сферою медицини. Таке виявлення проводиться на прикладах стародавніх цивілізацій та окремих країн стародавнього світу.

Виклад основного матеріалу. Застосовуючи Закон нерівномірності економічного розвитку і виходячи з того, що кожний історичний період визначає суспільно-економічна формація, яка неминуче накладає відбиток на економічний, політичний і культурний розвиток тих періодів, які розвиваються в умовах менш прогресивної (попередньої суспільно-економічної формації, ми визначили три положення:

1. Вивчення історії управління та організації медицини може вестися в період конкретної суспільно-економічної формації (первісної, рабовласницької, феодальної та. т.і.) може вестися тільки в рамках однієї окремо взятої країни або групи країн, що знаходяться на одному щаблі політичного і соціально-економічного розвитку;

2. У світовому масштабі таке вивчення історії організації медицини нездійснено і має вестися в рамках науково прийнятого поділу всесвітньо-історичного процесу на п'ять періодів;

3. Вивчення історії організації медицини окремої країни не можна вести без врахування впливу на неї певної суспільно-економічної формації, у відриві від досягнень світової науки і культури [1].

На кожному етапі історія організації і управління медициною складається з досягнень всіх народів світу: причому, з розвитком суспільства від однієї суспільно-економічної формації до іншої, інтернаціональний характер формування медичних знань і форм їх застосування прогресивно посилюється.

Починаючи аналіз становлення системи управління медициною, слід визначити, що початковий етап історії первісного лікування характеризується накопиченням і узагальненням емпіричних знань про корисні і шкідливі властивості як рослин, так і тварин, Зачатки колективного лікування і гігієнічних традицій виростили на основі практики і колективного досвіду. Про формування абстрактного мислення у перших людей свідчать поховання Шанідар-IV (абсолютний вік 60 тис. років) в похованні якого були виявлені у великій кількості

квіти лікарських рослин восьми видів, шість з яких ототожені з сучасними.

В подальшому цей уклад характеризується накопиченням і узагальненням колективного емпіричного досвіду лікування, розвитку раціональних прийомів, гігієнічних навичок, методів оперативного лікування (лікування ран природними засобами рослинного, тваринного і мінерального походження, використання рослинних засобів для зняття болю, ретельно операції, поява інструментів для лікування з каменю, кістки і т.п.).

Надалі у цей період відбувалося оформлення традиційних культів, появи професіоналів – служителів культів, створенням інструментів для лікування з металу, ускладнення оперативних прийомів. Первісне лікування і культові обряди цього часу стали основою для формування традиційної та храмової медицини в рабовласницьких суспільствах [1].

Найбільш відомими древніми цивілізаціями, які вплинули на загально цивілізаційні процеси були за загальним переконанням стародавні держави Месопотамії, Древній Єгипет, Індія, Китай, Греція, Рим, цивілізації Центральної і Південної Америки. Разом з тим, до стародавніх держав, які вплинули на формування європейської системи державного управління необхідно віднести Стародавню Грецію і Стародавній Рим. У свою чергу, розглядаючи сферу становлення системи державного управління медициною, є доцільним розглянути не тільки систему Стародавньої Греції та Риму, але також і Єгипет і держави Месопотамії. Це пов'язано з великим взаємним впливом, які відчували ці держави, що знаходяться в Старому Світі і які існували на невеликій географічній відстані в сфері вдосконалення прийомів лікування і організації медицини. Доцільним також є аналіз досвіду Китаю, організація медицини і народні прийоми лікування якого використовуються сьогодні фахівцями і організаторами медицини всього світу.

На наш погляд, історія управління медициною, організація медицини в Стародавній Індії не мали такого потужного впливу на формування сучасної світової системи охорони здоров'я. Можливо це пояснюється тим, що історія Індії як би розчленовується на три етапи: 1) хараппської цивілізації, 2) ведійського періоду, 3) класичного періоду. Безумовно, важливість Індійської цивілізації для розвитку людства величезна. На її території в містах долини Інду (нині територія Пакистану) були створені найдавніші з відомих в даний час санітарно-технічні споруди з обпаленої цегли (системи водопостачання та асенізації, басейни, лазні, колодязі), пізніше розроблена лікарсько-

філософська концепція «йога». Разом з тим, культура охорони здоров'я виявилася відокремленою і була пізніше інтегрована в арабську культуру [1].

Арабська система охорони здоров'я часів «Арабського ренесансу» відома всьому світу за працями Авіценни. Авіценна більш відомий своїми працями як лікар-фахівець, медична думка якого була спрямована на профілактику, попереджувальні методи, збереження здоров'я з дитячого віку, однак соціальна (народна спрямованість його поглядів) базувалася на уявленнях про «ідеальну державу», де всі «зайняті корисною діяльністю», а праця розглядається як «найважливіший спосіб прояви всіх здібностей» [3]. Одним з головних достоїнств «арабського відродження» було збереження і примноження лікарських традицій, досягнень держав Стародавнього світу в сфері медицини та управління медициною, в той час, як в європейському Середньовіччі вони були багато в чому втрачені [4].

Окремим феноменом в історії організації медицини є лікування в Стародавній Америці. З трьох найбільш розвинених цивілізацій доколумбової Америки (Майя, Ацтеки, Інкі) найбільш тривалий період існувала і внесла вагомий внесок в практику лікування цивілізація Майя. Її значення в історії континенту можна порівняти зі значенням Стародавньої Греції в Європі. Майя мали глибокі анатомічні пізнання, знання про причини хвороб, методах лікування, їх культові обряди були спрямовані на одужання, їх філософські погляди орієнтувалися на людиноцентричні постулати. Лікування в цих цивілізаціях доколумбової Америки було на рівні основних досягнень розвинутих рабовласницьких товариств стародавнього Сходу і по ряду положень порівняно з медициною Древньої Греції і Стародавнього Риму. Однак, в цілому система медицини і досягнення медицини цивілізацій доколумбової Америки вивчено недостатньо і не може бути використана нами для аналізу. Крім того, до моменту прибуття Колумба на континент, цивілізації Майя вже не існувало, а культура Ацтеків і Майя була практично знищена і сьогодні існує в дуже усіченому вигляді, відчуючи величезний вплив іспанської культури [2].

Досягнення продавних цивілізацій, які мали найбільший розвиток організації системи управління охороною здоров'я подано в таблиці.

Тривалий період в історії Європи, іменованій як Середньовіччя і який прийшов на зміну Стародавнього Риму відомий всім своїм застоєм в розвитку науки, культури, економіки та у справі організації, управління і розвитку медицини, а також забуттям багатьох досягнень медичної науки попередніх епох.

Висока смертність в період епідемії змушувала держави, що б не зникнути з лиця землі, концентрувати свої сили в значній мірі не стільки на запобігання епідеміям, скільки на усунення їх наслідків і локалізацію, створюючи єдині державні структури з утилізації трупів [13].

Тільки в XV столітті почали проявлятися зачатки державного управління медициною: створення комунальних лікарень, створення лікарень за гроші бюргерів, формування бібліотек, реформування системи викладання медицини в університетах. Після великих географічних відкриттів, які спричинили переділ світу, військові дії медичні знання у системі державного управління були поставлені на військові рейки та почали розвиватися стрімкими темпами, починаючи з XVI століття. Розвиток систем управління охороною здоров'я в сучасну епоху призвів до формування трьох широко поширених моделей, які будуть описані нижче. До таких моделей належать: модель Бісмарка (німецька), модель Беверіджа (англійська), модель Семашка (Радянська). В таблиці подано основні елементи державного управління медициною на основі проаналізованого матеріалу.

Висновки. Визначено, що історичними витоками, які мали вплив на формування сучасної концепції державного управління системою охорони здоров'я Європи мали в першу чергу такі продавні цивілізації як країни Месопотамії, Єгипет, Греція та Рим. Загальні системи санітарно-гігієнічного забезпечення, контроль за чистотою, призначення державних лікарів, методи їх атестації та оплати, організація амбулаторного та госпітального забезпечення цих країн відповідають багатьом сучасним підходам соціальної організації медицини та механізмів державного управління. Слід окремо визначити медичну культуру Китаю, яка була сформована у II тис до н.е., еволюційно розвивалася по теперішній час та значно вплинула на всі світові системи організації медицини.

Елементи системи державного управління та централізації процесу організації медицини в стародавньому світі [розроблено автором на основі 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]

№	Цивілізація	Етапи розвитку цивілізації	Елементи системи державного управління в медицині
1	Первісне суспільство	<ol style="list-style-type: none"> 1. Становлення первісного суспільства 2. Розквіт первісного суспільства 3. Розкладання первісного суспільства 	<ul style="list-style-type: none"> – накопичення і узагальнення емпіричних знань про корисні і шкідливі властивості як рослин, так і тварин; – зачатки колективного лікування і гігієнічних традицій; – узагальненням колективного емпіричного досвіду лікування, розвитку раціональних прийомів, гігієнічних навичок, методів оперативного лікування; – оформлення традиційних культів, появи професіоналів – служителів культів, створенням інструментів для лікування з металу, ускладнення оперативних прийомів
2	Месопотамія	Шумер, Вавілон, Акадське царство, Ассирія	<ul style="list-style-type: none"> – приміщення для хворих (лікарні) при храмах; – передача медичних знань здійснювалася в вузькому колу посвячених. Учні лікарів навчалися в традиційній світській школі Вавилону; – відповідальність лікарів
3	Египет	Царський, Греко-Римський, Візантійський	<ul style="list-style-type: none"> – мистецтву лікування навчалися в загальних школах переписувачів при храмах і вищих школах переписувачів в великих містах; – значення чистоти при лікуванні пацієнтів
4	Китай	Царський період, період імперії Хань	<ul style="list-style-type: none"> – китайських лікарів зобов'язували вести роботу, яку зараз назвали б «дослідницькою» і доповідати про її результати імператору; – формування централізованої системи управління лікарями; – рівень медицини дозволяв перейти до спеціалізації лікарів. У сьогоднішній системі координат ми б виділили в стародавній китайській медицині таких лікарів як: дієтологи, терапевти, дерматологи, хірурги, ветеринари; – на підставі висновків про діяльність лікарів визначалася їх оплата за рік; – організація допомоги хворим не з привілейованих верств суспільства можна характеризувати сьогодні як амбулаторну;

продовження таблиці

			<ul style="list-style-type: none"> – влада заохочувала впровадження в практику діяльності всіх лікарів передових на той час методів лікування; – систематизація знань шляхом збору у населення рецептів і способів лікування (II - I століття нашої ери було систематизовано в каталогах 10 тисяч лікарських рецептів народної медицини); – II - I століття нашої ери була створена система громадського фінансування лікарської діяльності, організована мережа державних лікарень
5	Греція	Крито-мікенський, передполісний, полісний, класичний, еліністичний	<ul style="list-style-type: none"> – створення в Греції повноцінної системи управління медициною. Ця система була розпорощеною; – створені такі лікарські школи як сицилійська, кнідская, кротонська, косская і ін.; – регламентація роботи лікарів; – розуміння важності лікувальної справи демократичними органами управління в полісах
6	Рим	Царський період, період Республіки, період імперії,	<ul style="list-style-type: none"> – перехід від храмової і ініціативної системи лікування і розвитку медицини до державної системи охорони здоров'я; – контроль за будівництвом і експлуатацією громадських будівель і доріг, санітарним станом бань, ринків, інших громадських споруд; – розширилася практика будівництва військових госпіталів (валетудінарів), існували валетудінарії для рабів; – передбачалися заходи санітарного характеру: заборона користування водою із забрудненого джерела, контроль за харчовими продуктами на ринках, дотримання правил поховання, виконання вимог по влаштуванню громадських лазень і т. і.; – міста зобов'язували наймати і утримувати так званих «народних лікарів», в обов'язки яких входила охорона здоров'я населення

1. Сорокина Т. С. История медицины. М. : Академия, 2008. 560 с.
2. Прыгова Н. М. Медицина в ацтекском государстве : автореф. дис. ... канд. мед. наук : спец. 07.00.10. М., 1982. 20 с.
3. Чехаков В. И. Гигиенические воззрения Ибн Сины (Авиценны) : автореф. дис. ... канд. мед. наук : спец. 07.00.10. М., 1983. 18 с.
4. Саидов Н. С. Сопоставительный анализ учений Аристотеля и Ибн Сины о человеке : автореф. дис. ... канд. философ. наук : спец. 09.00.03. Душанбе, 2009. 24 с.
5. Янь Юе. Диспансерный метод в здравоохранении СССР и Китайской народной Республики : автореф. дис. ... канд. мед. наук : спец. 07.00.10. Ленинград, 1958. 8 с.
6. История медицины. Египет. URL: <https://habr.com/ru/post/403361/стория>. (дата звернення: 15.01.2019).
7. Лазаренко В. Г. Государственное управление медициной в Древнем Китае. *Проблемы социальной гигиены и история медицины*. 2007. № 6. С. 58–60.
8. Социальная медицина. URL: <https://www.google.com/search?ei=tulcxo-zcexirgsn456wag&q>. (дата звернення: 15.01.2019).
9. Грігус І. М. Нетрадиційні засоби оздоровлення : навч. посібник. Рівне : НУВГП, 2017. 242 с.
10. Солоненко Н. Д. Економіка охорони здоров'я : навч. посібник. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2014. 408 с.
11. Баєва О. В. Основи менеджменту охорони здоров'я : навч.-метод. посібник. К. : МАУП, 2007. 328 с.
12. Управління підприємницькою діяльністю в галузі охорони здоров'я : кол. моногр. / О. В. Баєва, М. М. Білінська, Л. І. Жаліло та ін. ; за ред. О. В. Баєвої, І. М. Солоненка. К. : МАУП, 2007. 376 с.
13. Реформация и медицина средних веков. URL: <https://r500.ua/reformatsiya-i-meditsina-srednih-vekov/>. (дата звернення: 15.01.2019).
14. КЛОАКА (лат. Cloaca Maxima от cluere, чистить). URL: <https://w.histrf.ru/articles/article/show/k>. (дата звернення: 15.01.2019).

REFERENCES:

1. Sorokyna T. S. Istoriiia meditsiny. M. : Akademiia, 2008. 560 s.
2. Pryhova N. M. Meditsina v atstekskom hosudarstve : avtoref. dis. ... kand. med. nauk : spets. 07.00.10. M., 1982. 20 s.
3. Chekhakov V. I. Hihienicheskie vozzreniia Ibn Siny (Avitsenny) : avtoref. dis. ... kand. med. nauk : spets. 07.00.10. M., 1983. 18 s.
4. Saidov N. S. Sopostavitelnyi analiz uchenii Aristotelia i Ibn Siny o cheloveke : avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk : spets. 09.00.03. Dushanbe, 2009. 24 s.
5. Yan Yuie. Dispansernyi metod v zdravookhranenii SSSR i Kitaiskoi narodnoi Respubliki : avtoref. dis. ... kand. med. nauk : spets. 07.00.10. Lenynhrad, 1958. 8 s.
6. Istoriiia meditsiny. Ehipet. URL: <https://habr.com/ru/post/403361/storyia>. (data zvernennia: 15.01.2019).
7. Lazarenko V. H. Hosudarstvennoe upravlenie meditsinoy v Drevnem Kitae. Problemy sotsialnoi hihieny i istoriia meditsiny. 2007. № 6. S. 58–60.
8. Sotsialnaia meditsina. URL: <https://www.google.com/search?ei=tulcxo-zcexirgsn456wag&q>. (data zvernennia: 15.01.2019).
9. Hrihus I. M. Netradytzii zasoby ozdorovlennia : navch. posibnyk. Rivne : NUVHP, 2017. 242 s.
10. Solonenko N. D. Ekonomika okhorony zdorovia : navch. posibnyk. K. : DP «Vyd. dim «Personal», 2014. 408 s.
11. Baieva O. V. Osnovy menedzhmentu okhorony zdorovia : navch.-metod. posibnyk. K. : MAUP, 2007. 328 s.

12. Upravlinnia pid-priemnytskoiu diialnistiu v haluzi okhorony zdorovia : kol. monohr. / O. V. Baieva, M. M. Bilynska, L. I. Zhalilo ta in. ; za red. O. V. Baievoi, I. M. Solonenka. K. : MAUP, 2007. 376 s. **13.** Reformatsyia y medytsyna srednykh vekov. URL: <https://r500.ua/reformatsiya-i-medytsina-srednih-vekov/>. (data zvernennia: 15.01.2019). **14.** KLOAKA (lat. Cloaca Maxima ot cluere, chystyt). URL: <https://w.histrf.ru/articles/article/show/k>. (data zvernennia: 15.01.2019).

Zyma I. Y., Candidate of Medical Sciences (Ph.D) (National University of Water and Environmental Engineering, Rivne)

HISTORICAL CONTEXT OF THE FORMATION OF THE PUBLIC HEALTH MANAGEMENT BODIES OF EUROPEAN CIVILIZATION

It is proved that a retrospective review of the historical origins of the formation of a public health management system in Europe is an important background for identifying the sound theoretical preconditions for the functioning of the mechanisms of public administration in Europe and the mechanisms of public administration in Ukraine. Ukraine has put enormous efforts to implement European approaches to the practice of public administration.

The specific objective of this study is to identify the first signs, elements that are part of the process of centralizing medicine, state regulation of the treatment process, the institutionalization of management of medicine as a social phenomenon, and the imposition of concrete examples of state management in the field of medicine.

The article fills a certain gap in the science of public administration in the part of evolutionary analysis and retrospective study of the formation of mechanisms of public administration by the health care system. The article contributes to the deep theoretical development of issues of state management of medicine in the historical aspect. She examines the management of medicine in various states on the basis of the achievements of domestic scientific methodology. The author presents the original concept of the periodization of the formation of the elements of public administration and the chronology of the world history of medicine in terms of its centralization and regulation, the formation of European values in society.

A review of centralized health systems from the time to the Middle Ages was conducted. It was determined that the historical sources that influenced the formation of the modern concept of public administration of the health care system of Europe were in the first

place such ancient civilizations as the country of Mesopotamia, Egypt, Greece, Rome. General sanitary and hygiene systems, cleanliness control, appointment of state doctors, methods of their certification and payment, organization of ambulatory and hospital provision of these countries correspond to many modern approaches of social organization of medicine and mechanisms of public administration. The medical culture of China, which was formed in the 2nd millennium BC, has evolved evolving to the present and has significantly influenced all world systems of medicine organization.

Keywords: research, formation, system, protection, health, ancient countries, European, values.

Зима И. Я., к.мед.н. (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ИСТОРИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ ФОРМИРОВАНИЯ ОСНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ

В статье исследован процесс становления централизации и государственного управления в сфере здравоохранения, которые стали основой современной медицинской сферы в странах Европы и в странах, которые развивали свои социально-экономические системы на европейских ценностях. Проведен обзор централизованных систем здравоохранения от первоначального времени до средневековья. Определен как основу европейской системы здравоохранения организацию медицины в древних странах Месопотамии, Египте, Греции, Риме и Китае.

Ключевые слова: исследование, становление, система, охраны, здоровье, древние страны, европейские, ценности.
